

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΩΝ
ΜΕΓΕΘΩΝ ΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ναμε στήν Πανεπιστημιακή Λέσχη ὅλοι μαζί, ὁ Συκουτρῆς, ὁ Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος, ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος, κι' ἐγώ. Κι' ἀνάμεσα στοὺς νέους ποὺ σὰ μαθητὲς καὶ φίλοι μᾶς περιστοιχίζαν, ἦταν καὶ δυὸ ξεχωριστοὶ ποὺ ἔλειψαν ἀκόμα πιὸ πρόωρα κι' ἀπὸ τὸν Συκουτρῆ: ὁ Δημήτριος Καπετανάκης καὶ ὁ Γιώργος Σαραντάρης. Ὅπως καὶ κάμποσοι ἄλλοι ποὺ ξεχωρίζουν σήμερα, ἔτσι κι' ὁ Καπετανάκης κι' ὁ Σαραντάρης δὲν ἔγιναν ὁπαδοὶ μας, δὲν ἀκολούθησαν κανενὸς μας τὰ βήματα. Κοντὰ μας διδάχτηκαν μόνο καὶ μόνο νὰ κάνουν τὰ βήματα τὰ δικά τους στὸ δρόμο ποὺ ἦταν κι' αὐτὸς δικὸς τους. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς ἀληθινῆς παιδείας. Καὶ τὸ νόημα αὐτὸ τὸ πραγματοποιοῖσε κατ' ἐξοχὴν ὁ Συκουτρῆς.

Ἄν λίγα, ἐλάχιστα χρόνια ἄρκεσαν γιὰ νὰ πλάσει ὁ Συκουτρῆς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ χαρίσει στήν Ἑλλάδα τὴν ὥρα τοῦ χάους μερικὲς συγκροτημένες συνειδήσεις ποὺ ἀπαρτίζουν ἕναν πλούσιο καὶ διαλεχτὸ κύ-

κλο, σκεφθεῖτε πόσο μεγαλύτερη θὰ ἦταν ἡ ἀπόδοση τοῦ ἔργου τοῦ ἂν ζοῦσε ἀκόμα. Τὴν παραμονὴ τοῦ παγκόσμιου ἱστορικοῦ χάους ἀποφάσισε ἡ μοίρα νὰ τὴ διαλέξει γιὰ νὰ κλείσει τὴ ζωὴ τοῦ Συκουτρῆ. Κλείνοντάς τὴν, ἀνοιξε δρόμους ἀκόμα πιὸ δύσκολους γιὰ μᾶς τοὺς ἄλλους. Οἱ δρόμοι αὐτοὶ μέσα στὸ χάος τῆς ἐποχῆς μας ἐνώνουν σημεῖα ποὺ φαίνονται ἀπρόσιτα. Οἱ δρόμοι αὐτοὶ εἶναι στενοὶ καὶ δὲ χωροῦν ἀπάνω τους οἱ ἀνθρώποι ὡς μάζες. Μονάχα ὡς ἄτομα μὲ αὐτοσυνείδηση, ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἔχοντας ὁ καθένας ὀλομόναχος δεξιά κι' ἀριστερά τὸ γκρεμὸ καὶ τὴν ἄβυσσο ὡς μοίρα, μπορούμε νὰ περάσουμε, κάνοντας πνευματικὰ βατοὺς τοὺς δρόμους μὲς στὸ χάος, κατανικώντας ἔτσι τὸ ἴδιο τὸ χάος ποὺ φοβᾶται τὴ δημιουργία, ποὺ φοβᾶται τὸ πνεῦμα καὶ τὴ συνείδηση. Στὴ δύσκολη αὐτὴ πορεία μᾶς παρακολουθεῖ εὐλογώντας μας ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς. Ἄς μείνει γιὰ πάντα ὁδηγὸς μας, φίλος, ἀδελφός μας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΚΛΑΣΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ κλασικὴ φιλολογία εἶναι, καὶ ὡς τέχνη τοῦ λόγου καὶ ὡς ἐπιστήμη τῆς τέχνης τοῦ λόγου, δημιούργημα τῶν Ἑλλήνων. Οἱ κλασικοὶ Ἕλληνες ἐδημιούργησαν τὴν οὐσία τῆς, τὰ ἀθάνατα ἔργα τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς τὸν Πλωτῖνο. Οἱ φιλόλογοι, δηλαδή οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Ἕλληνες, ἔπλασαν πρῶτοι τὴ θεωρία, τὴν ἐπιστήμη τῶν ἀρχαίων κειμένων. Αὐτοὶ πρῶτοι ἐσχολίασαν τὰ κείμενα. Μὲ αὐτοὺς τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα γυρίζει καὶ ἐρμηνεύει τὸν ἑαυτό του. Εἶναι αὐτοὶ οἱ πρῶτοι μεγάλοι φιλόλογοι. Καὶ ὑπῆρξαν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ οἱ πρῶτοι μεγάλοι ἐρμηνευταὶ τῶν κειμένων. Εἶχαν κάτι ποὺ ποτὲ δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸ ἔχουν οἱ νεώτεροι φιλόλογοι, εἶχαν τὸ βίωμα τῆς ἀρχαίας ζωῆς. Ὡστε καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεῦτερος λόγος τῆς κλασικῆς φιλολογίας εἶναι ἑλληνικός.

Οἱ Βυζαντινοὶ ὕστερα, Ἑλληνοχριστιανοὶ αὐτοὶ τώρα, ἔγιναν πραγματικοὶ κληρονόμοι καὶ θεματοφύλακες τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων. Ἀγάπησαν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα, τὰ μελέτησαν, καὶ συχνὰ τὰ ἐλάτρευαν ὡς αἰώνια εἰκονίσματα τοῦ λόγου. Μεγάλοι ἱεράρχαι εἶναι τώρα καὶ φιλόλογοι καὶ μεγάλοι διδάσκαλοι τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἀλλὰ οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν στατική, ὄχι δυναμικὴ συναστροφή μὲ τὰ κείμενα, τὰ θεάζονταν πε-

ρισσότερο παρά τὰ κατεργάζονταν. Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν μνήμη, δὲν εἶχαν ὅμως τόση φαντασία καὶ αὐτενέργεια. Εἶχανε στὴ μνήμη τους τὰ κλασικὰ γράμματα, δὲν τὰ μετέπλασαν ὅμως μὲ τὴν πνοή τους. Ἦδη οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶχαν ἐγκαινιάσει αὐτὸ τὸ δρόμο, αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς συναστροφῆς μὲ τὰ κείμενα. Καὶ σ' αὐτοὺς τὰ ἀρχαῖα γράμματα εἶναι κάπως στατικά, ἂν καὶ ὑπάρχουν καὶ ἐδῶ οἱ μεγάλες ἐξαιρέσεις, ὅπως εἶναι ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Κατὰ τὴν Τουρκοκρατία τὰ κλασικὰ γράμματα ἦταν γιὰ τοὺς Ἕλληνες ὅ,τι καὶ τὰ κείμενα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἔγιναν δηλαδή φῶτα τοῦ Γένους. Ἦταν μεγάλα ἀξιώματα, ποὺ ὄσο χάνονταν ἡ παιδεία, τόσο περισσότερο τὰ σεβάζονταν ὁ λαὸς ὡς ἀνέσπερα ἄστρα μέσα στὸ σκοτάδι τῆς σκλαβιάς. Τὰ ὀνόματα τῶν κλασικῶν κατὰ τὴν Τουρκοκρατία ἔγιναν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μεγάλοι, αἰώνιοι μῦθοι. Ἦταν οἱ μεγάλοι μῦθοι γιὰ τὴν παλιά δόξα τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἀπὸ τὸν Μακρυγιάννη βλέπομε ἀκόμα πῶς ζῆ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὁ μεγάλος αὐτὸς μῦθος γιὰ τοὺς κλασικούς. Καὶ λέει ὁ Μακρυγιάννης: «Ὅλοι οἱ προκομμένοι ἄντρες τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, οἱ γοναῖοι ὀλης τῆς ἀνθρωπότης, ὁ Λυκούργος, ὁ Πλάτων, ὁ Σωκράτης, ὁ Ἀρι-

στειδής, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Λεωνίδα, ὁ Θρασύβουλος, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ ἐπίλοιποι πατέρες γενικῶς τῆς ἀνθρωπότητος κοπιᾶσαν καὶ βασανίζονταν νύχτα καὶ ἡμέρα μ' ἀρετῇ, μὲ ἱλικρίνειαν, μὲ καθαρὸν ἐνθουσιασμόν νὰ φωτίσουν τὴν ἀνθρωπότη καὶ νὰ τὴν ἀναστήσουν νάχη ἀρετῇ καὶ φῶτα, γενναιότητα καὶ πατριωτισμόν. «Ὅλοι αὐτῆνοι οἱ μεγάλοι ἄντρες τοῦ κόσμου κατοικοῦνε τόσους αἰῶνες εἰς τὸν Ἄδη σ' ἓνα τόπον σκοτεινὸν καὶ κλαῖνε καὶ βασανίζονται διὰ τὰ πολλὰ δεινὰ ὅπου τραβᾶει ἡ δυστυχισμένη μερικὴ πατρίδα τους. Χάνοντας αὐτῆνοι ἐχάθη καὶ ἡ πατρίδα τους ἡ Ἑλλάς, ἔσβησε τὸ ὄνομά της. Αὐτῆνοι δὲν τήραγαν νὰ θησαυρίσουνε μάταια καὶ προσωρινά, τήραγαν νὰ φωτίσουν τὸν κόσμον μὲ φῶτα παντοτεινά. Ἐντύναν τοὺς ἀνθρώπους ἀρετῆν, τοὺς γύμνωναν ἀπὸ τὴν κακὴ διαγωγή. Καὶ τοιούτως θεωροῦσαν γενικῶς τὴν ἀνθρωπότη καὶ γέγοναν δάσκαλοι τῆς ἀλήθειας.» Καὶ παρακάτω, ὅπου ὁ Μακρυγιάννης παριστάνει τὸν Ναπολέοντα καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρο νὰ συνομιλοῦν στὸν Ἄδη, βάζει τὸν Ἀλέξανδρο νὰ εἰπῇ στὸν Ναπολέοντα: «Πᾶμε, Ναπολέον, νὰ δοῦμε τοὺς παλιούς τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ μέρος ὅπου κατοικοῦνε, νὰ βροῦμε τὸ Γέρο-Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα, τὸν Θεμιστοκλῆ, τὸν λεβέντη Λεωνίδα, καὶ νὰ τοὺς εἰποῦμε τίς χαροποιές εἰδησεις, ὅτι ἀναστήθηκαν οἱ ἀπόγονοί τους ὅπου ἦταν χαμένοι καὶ σβησμένοι ἀπὸ τὸν κατάλογο τῆς ἀνθρωπότητος. Αὐτῆνοι οἱ ἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι, τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, οἱ γενναῖοι ὑπερασπισταὶ τῆς λευτεριάς, μὲ πατριωτισμόν, μὲ καθαρὴν ἀνδρείαν, μ' ἀρετῇ καὶ ὄχι δόλον καὶ ἀπάτην ἐπλούτηναν τὴν ἀνθρωπότη ἀπ' αὐτά. Δι' αὐτοὺς ἦταν τὰ ἔργα τους ἀγῶνες ἀρετῆς.» Αὐτὸς εἶναι λοιπὸν ὁ μέγας μῦθος ποὺ ζῆ μέσα στὴν καρδιά τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν γιὰ τοὺς ἀρχαίους κλασικούς. Ἄν λοιπὸν οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν περισσότερη μνήμη γιὰ τὰ ἀρχαῖα κλασικὰ γράμματα, οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκοκρατίας εἶχανε μόνον μυθοπλαστικὴ φαντασία γιὰ τοὺς μεγάλους κλασικούς. Καὶ μὲ τὴ φαντασία τους κρατοῦσαν ἀθάνατα τὰ ὀνόματα τῶν κλασικῶν μέσα τους.

Κατὰ τὸν τελευταῖο ὄμως αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας ὁ μῦθος γιὰ τὰ κλασικὰ γράμματα ἀρχισε νὰ γίνεται πάλι λόγος, καὶ ὡς λόγος νὰ ἐνώνεται ζωντανὸς μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Φωτισμένοι ἄνδρες ὁμιλοῦν τώρα γιὰ τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὁ Κοραῆς γίνεται ὁ μέγας δάσκαλος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐμπνέει μ' αὐτὰ ὄλο τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων. Ἡ συναναστροφή αὐτῆ μὲ τὰ κλασικὰ κείμενα γίνεται ἀκόμη ἐντονώτερη κατὰ τὸν πρῶτο αἰῶνα τῆς ἐλευθερίας. Τὰ κλασικὰ γράμματα καλλιεργοῦνται τώρα στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς φιλολογικῆς

ἐπιστήμης. Καὶ ἀναδεικνύονται τώρα μεγάλοι φιλόλογοι, καὶ μέσα τους πυκνώνεται ὅλη ἡ ὑποσυνείδητη ἔλξη τοῦ λαοῦ μας πρὸς τὰ ἀρχαῖα γράμματα. Εἶναι μάλιστα τόσο μεγάλη ἡ ὁρμή, ὥστε ἡ νέα ἑλληνικὴ κλασικὴ φιλολογία, δηλαδή οἱ δημιουργοὶ τῆς, ἀπλώνουν τὴ δράση τους καὶ σὲ ὅλη τὴν ἄλλη ἐπικράτεια τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, ἦγουν στὰ χριστιανικά, βυζαντινά καὶ στὰ νέα ἑλληνικά γράμματα. Καὶ εἶναι τοῦτο δείγμα μεγάλης πνευματικῆς ἀρετῆς, ὅτι ἡ ἀρχαῖα ἑλληνικὴ φιλολογία, δηλαδή οἱ κλασικοὶ φιλόλογοι ἐδημιούργησαν στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπιστῆμὴ τῆς δημοτικῆς. Ἰδρῶν λοιπὸν τώρα αὐτοὶ τὴν ἐπιστῆμὴ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ γενικὰ τὴν ἐπιστῆμὴ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, γιατί γρήγορα ἀπλώσαν τὴ μελέτη τους πρὸς ὅλα τὰ κείμενα τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ ὁ 19ος αἰῶνας ὑπῆρξε ἐρευνητικὸς, κριτικὸς, σπουδασθηριακός, δηλαδή ἡ κριτικὴ ἐπικρατεῖ σ' αὐτόν, ἐνῶ ἡ ἐρμηνεία ἀτροφεῖ. Ἡ κριτικὴ ἀποκατάστησε πράγματι τώρα τὰ κείμενα. Ἔργο ὅμως τῆς ἐρμηνείας εἶναι νὰ φανερώσῃ τὸ πνεῦμα τῶν κειμένων. Ὁ αἰῶνας ὅμως ἐκεῖνος δὲν ἦταν ἐρμηνευτικὸς. Τὸ ἔργο τοῦτο ἦταν ἡ μοῖρα τοῦ δικοῦ μας αἰῶνα. Τώρα ἡ ἐρμηνεία ἀνδρώνεται καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι παρουσιάζουν μεγάλα ἐρμηνευτικὰ ἔργα. Ὑστερα μάλιστα ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιον πόλεμον παρατηρήθηκε ὄργασμός τοῦ ἐρμηνευτικοῦ πνεύματος. Ἐτσι τὴν κριτικὴ ἦλθε νὰ τὴ συμπληρώσῃ ἡ ἐρμηνεία. Αὐτοὶ εἶναι ἄλλωστε οἱ δύο πόλοι τῆς κλασικῆς φιλολογίας.

Ἀπ' αὐτὲς τίς ρίζες καὶ μ' αὐτοὺς τοὺς χυμοὺς τῆς φιλολογίας ἀναδεικνύεται ὁ νεαρὸς βλαστὸς τῆς κλασικῆς φιλολογίας Ἰωάννης Σουκουτρῆς. Γνωρισμένος καλὰ μὲ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά καὶ τὰ βυζαντινά γράμματα ἀπὸ τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ τῆς Σμύρνης, ἔρχεται ὁ Σουκουτρῆς στὴν Ἀθήνα, ὅπου ὀπλίζεται μὲ τὸ κριτικὸ πνεῦμα τῶν διδασκάλων του. Καὶ γνωρίζεται τώρα ἐδῶ μὲ τοὺς ἐλευθέρους Ἕλληνας. Ἐνας κόσμος ἄλλος τοῦ ἀποκαλύπτεται τώρα, ποὺ δὲν τὸν ἐγνώρισε κατὰ τὴν πρώτη του νεότητα. Τί παράλαβε ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸ καὶ τί δὲν κατώρθωσε νὰ παραλάβῃ, τοῦτο εἶναι πρόβλημα ποὺ μόνον ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ θὰ δυνηθῆ νὰ ἀποσαφηνίσῃ. Ἐμεῖς, οἱ σύγχρονοὶ του, ἂν θὰ τὸ ἐπιχειρήσωμε, θὰ ἀστοχήσωμε. Ὁ Σουκουτρῆς, ὀπλισμένος μὲ τὸ κριτικὸ πνεῦμα τῶν διδασκάλων του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ γνωρισμένος βαθύτερα μὲ τὰ κλασικά καὶ βυζαντινά γράμματα — καὶ αὐτὰ τοῦ ἦταν οἰκειότατα ἐκ νεότητός του — προχώρησε πρὸς τὴν Ἑσπερία νὰ διευρύνῃ τίς φιλολογικὰς του σπουδὰς. Ἐκεῖ δουλεύει καὶ δουλεύεται ἐλευθεριώτερα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς κλασικῆς φιλολογίας, γνωρίζεται μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐρμηνείας καὶ σχετίζεται ὡς ἰσότιμος συνάδελφος μὲ ἐκλεκτοὺς φιλόλογους. Κριτικὴ καὶ ἐρμηνεία τῶν κειμένων

γίνονται τώρα οἱ δύο μεγάλοι πόθοι τοῦ φιλολογικοῦ του μόχθου. Ὁ ἔρωσ του πρὸς τὰ κείμενα μεγαλώνει ἀφάνταστα καὶ τὰ ὄνειρά του ἀρχίζουν νὰ μεστῶνουν. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως ἀπλώνει ὁ Σουκουτρῆς τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα του μέσα στὴ δημιουργία τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης μὲ ἔρωτα νὰ ἀφομοιώσῃ τὸ πνεῦμα της. Δὲν σπουδάζει τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα μεμονωμένα, ἀλλὰ μεταλαμβάνει συνάλληλα καὶ ἀφομοιώνει τὰ δημιουργήματα τὰ κλασικὰ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ὁ κλασικός μας φιλόλογος ἀνδρώνεται στὴν ἀλλοδαπὴ γνωρισμένος καλὰ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Goethe. Μένει ὅμως κλασικός φιλόλογος καὶ δὲν γίνεται ποτέ ἐρασιτέχνης. Μένει πιστὸς στὴ μεγάλη ἀρετὴ τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, στὴν ἀκρίβεια τοῦ λόγου. Ἴσως κάποτε νὰ ἀνοίγεται κάπως περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι πρέπει, ἀλλὰ μόνος του πάλιν ἐπιστρέφει στὸ ἔργο του, μένει πιστὸς στὴ φιλολογικὴ του φλέβα καὶ στὴν αὐστηρὴ μέθοδο τῆς φιλολογίας.

Μὲ τὰ φιλολογικὰ του χαρίσματα τελειοποιημένα, ἀκμαῖος, δόκιμος ἀληθινὸς τῆς κλασικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ἐπιστρέφει ὁ Σουκουτρῆς στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀναδεικνύεται ὑψηλῆς τῆς κλασικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Τὸ μεγάλο του χάρισμα ἦταν ὅτι εἶχε τὴ δύναμη ὄχι μόνον νὰ διδάσκῃ τὴ φιλολογία ὡς ἐπιστήμη, ἀλλὰ νὰ τὴ μεταχειρίζεται ὡς τέχνη γιὰ νὰ φωτίσῃ τὴ ζωὴ τῆς νεότητος. Ὁ Σουκουτρῆς ἀποκάλυπτε τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος μὲ τὴ φιλολογία του. Καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ δουλεύῃ τὴν ἐπιστήμη, ἀλλὰ τὸν ἐνδυνάμωνε περισσότερο. Καὶ ποτέ ὁ Σουκουτρῆς δὲν ἔτρεξε τὸν κίνδυνον νὰ χάσῃ τὸ κεντρικὸ νῆμα τῆς φιλολογίας· δὲν «φιλολόγησε» τὴν ἐπιστήμη του, τὴ σεβάστηκε πάντα καὶ τὴν κράτησε ὑψηλά. Ἡ φιλολογία ὅμως ἦταν γι' αὐτὸν καὶ τέχνη. Ἦταν ἢ τέχνη νὰ μαθαίνῃ κανεὶς νὰ διαβάζῃ ἀρχαῖα κείμενα καὶ ἢ τέχνη νὰ τὰ διδάσκῃ. Ἀλλὰ ἢ φιλολογία τοῦ ἦταν καὶ ἢ τέχνη νὰ γράφῃ. Ἡ τέχνη του ὅμως νὰ γράφῃ δὲν ἦταν ἀκόμη τόσο ἐλεύθερη καὶ αὐτενέργητη ὅσο τοῦ ἦταν ἢ τέχνη νὰ διαβάζῃ καὶ νὰ διδάσκῃ. Ἐδῶ ἦταν περισσότερο δεμένος μὲ τὴν παράδοση καὶ τὸν πονοῦσε πολὺ νὰ ἀποδεσμευθῇ περισσότερο ἀπ' αὐτήν. Καὶ τὸ ἔαρ τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς, τὸ Δημοτικὸν Τραγούδι καὶ ὁ Σολωμός, δὲν τὸν εἶχε θωπεύσει μὲ τὴν αὔρα του τόσο, ὅσο θὰ ἠθέλαμε ἐμεῖς. Ἐσταμάτησε ὅμως ὁ φιλόλογος Σουκουτρῆς στὸν Παλαμᾶ, ἴσως περισσότερο ἀπὸ τὴ λογιότητα καὶ στοχαστικότητα τοῦ ποιητοῦ καὶ λιγώτερο ἀπὸ τὴν ποιητικὴν του τέχνη. Εἶχε ὅμως ὁ Σουκουτρῆς τὴν πρωτότυπὴν δύναμιν νὰ ὀδηγῇ τὸν ἀκροατὴν του πρὸς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀρχαιότητος, τὸν ἀνθρωπισμὸν, καὶ νὰ τὸν ἐνισχύῃ σ' αὐτὸ τὸ δρόμον μὲ τὸ ἀνθρωπιστικὸν πνεῦμα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἴσως ὅμως δὲν κατῴρθωσεν νὰ κινήσῃ καὶ τὴν ἄλλη ἀνθρωπιστικὴ παρά-

δοση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴ μεταγενέστερη, νὰ τὴν ἀναστρέψῃ πρὸς τὰ αἰώνια πρότυπα της, καὶ ἔτσι νὰ δείξῃ τὴν ἐνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Εἶχε ὅμως καὶ σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον θέσει τὶς πρώτες βάσεις, τὶς ἀπαρχές, γιατί τὸ ἀνειρήνευτο δαιμόνιόν του δὲν τὸν ἄφηνε νὰ ἡσυχάσῃ οὔτε ὡς πρὸς αὐτό. Ἀπὸ προσωπικὰς συνομιλίας ποὺ εἶχα μαζί του κάμει στοὺς Δελφοὺς, τὶς τελευταῖες ἡμέρας τῆς ζωῆς του, γνωρίζω αὐτὴν του τὴν ἀνησυχία καὶ τοὺς μεγάλους του πόθους καὶ σκοποὺς.

Ὁ Σουκουτρῆς ἐγνώριζε καλὰ ὅτι ὁ κλασικὸς φιλόλογος ἐδῶ, στὴν Ἑλλάδα εἶχε καὶ ἄλλα ἔργα ἐκτὸς ἀπ' ἐκεῖνα ποὺ εἶχε ὁ φιλόλογος στὴ Δυτικὴ Εὐρώπην. Ἐδῶ ὁ κλασικὸς φιλόλογος πρέπει νὰ ἐνώσῃ τὰ καινούργια μὲ τὰ παλιά, τὴν πνευματικὴν πραγματικότητα τοῦ λαοῦ μας μὲ τὰ μεγάλα πρότυπα τοῦ κλασικοῦ λόγου, καὶ πρέπει ἀκόμα νὰ καταγίνη ἐδῶ ὡς ἐργάτης καὶ νὰ δουλεύῃ τὸ μεγάλο ἀγρό, ὅπου φύονται ἐπίσης πανῶρια ἄνθη καὶ ὑπάρχουν εὐγευστοὶ καρποί, δηλαδὴ τὸ μεγάλο ἀγρό τῆς βυζαντινῆς δημιουργίας. Καὶ εἰδείξε ὁ Σουκουτρῆς μὲ τὶς ἐργασίας του τί μπορεῖ νὰ κάμῃ ὁ κλασικὸς φιλόλογος μὲ τὰ βυζαντινὰ γράμματα. Ἐνοιῶθε βαθύτατα τὴν ἀντίφαση, τὴν ἀντινομία ποὺ πρέπει νὰ ὑπερικήσῃ ἐδῶ ὁ κλασικὸς φιλόλογος, δηλαδὴ νὰ ἐνώσῃ τὸ παρὸν μὲ τὸ παρελθόν, τὴ ζωὴ μὲ τὴν ἱστορίαν. Τοῦ κλασικοῦ φιλολόγου, τῆς Ἑσπερίας τὸ ἔργο εἶναι εὐκολώτερον, γιατί τὸ αἶτημα ποὺ τίθεται σ' αὐτὸν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν τοῦ λαοῦ του εἶναι μικρότερον. Κυρίως πρέπει αὐτὸς νὰ διδάξῃ τὴν ἐποχὴν του μὲ τὸ κλασικὸν πνεῦμα. Ἐδῶ σὲ μᾶς ὅμως τὸ αἶτημα ποὺ τίθεται στὸ φιλόλογο εἶναι μεγάλο καὶ δυσκατόρθωτον, γιατί αὐτὸς πρέπει, προτοῦ ἐπιχειρήσῃ νὰ διδάξῃ, νὰ κυριαρχήσῃ τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν τριῶν χιλιάδων χρόνων. Τότε γίνεται ἀληθινὸς λειτουργὸς τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου. Ὁ κλασικὸς φιλόλογος ἐδῶ σὲ μᾶς πρέπει νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν πολυαἰώνην παράδοσιν τοῦ λαοῦ μας καὶ νὰ τὴν ἀνασυνδέσῃ συνειδητὰ μὲ τὶς πρώτες τῆς πηγῆς.

Ὁ Σουκουτρῆς δὲν γεύονταν τοὺς καρποὺς τῆς κλασικῆς φιλολογίας κλεισμένος στὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ ἔφερνε τοὺς καρποὺς νὰ τοὺς γευθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι, ἦταν δασκαλός. Καὶ τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος ὡς σύνολον καὶ ἡ Εἰσαγωγή τοῦ Σουκουτρῆς εἰς τὸ περί Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ποὺ τὴν μετάφρασίν της εἶχε κάμει ὁ Μενάρδος, δείχνουν πόσο μεγάλη ἦταν ἢ δύναμιν αὐτὴν τοῦ Σουκουτρῆ. Τὸ Συμπόσιον εἶναι δοκίμιον ἐρμηνείας καὶ κριτικῆς ποὺ τιμᾷ τὸ συγγραφέα του, τιμᾷ καὶ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν ποὺ τὸ ἐξέδωκε. Ὑπάρχουν φιλόλογοι σεβαστοί, ποὺ εἶναι πράγματι πολὺ κοντὰ στοὺς κλασικοὺς, ἀλλὰ αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ συνεγγισμὸς δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ ξεναγυρίσουν στὴ ζωὴν καὶ νὰ τῆς φέρουν

τά δῶρα τῶν κλασικῶν. Ὁ Ἰωάννης Σουκουτρῆς ὅμως μεταλάβαινε τὸ πνεῦμα τῶν κλασικῶν καὶ τὸ μετάδινε στοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ πέρα ἀπ' αὐτὰ εἶχε ὁ Ἰωάννης Σουκουτρῆς καὶ τὴν τάση νὰ σχηματίσῃ καθολικὴ φιλοσοφικὴ εἰκόνα γιὰ τὴν ἀρχαιότητα, εἶχε καὶ τὴν τάση νὰ σχηματίσῃ καθολικὴ φιλοσοφικὴ εἰκόνα γιὰ τὸν Ἑλληνισμό. Ὅμως οἱ φιλοσοφικὲς του ἔννοιες δὲν εἶχαν ἀκόμη ὠριμάσει, μερικὲς μάλιστα δὲν ἦταν καθ' ὅλα σύμφυτες μὲ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα. Ἐδῶ ὁ Σουκουτρῆς ἦταν ἀκόμη ἔφηβος ποὺ ἐπάλευε νὰ κατακτήσῃ τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν. Ἀλλὰ ὁ Σουκουτρῆς δὲν ἦταν φιλόσοφος, οὔτε καὶ ἠθελε νὰ εἶναι ἦταν φιλόλογος, πιστὸς στὰ γράμματα καὶ ἐρμηνευτὴς τοῦ πνεύματός των. Τοῦτο ὅμως σημαίνει ὅτι ἦταν καὶ μαχητὴς, ἐμάχονταν τὴ γνώμη ὅτι ἡ φιλολογία ἦταν μόνο γράμματα. Ἡ κλασικὴ φιλολογία ἦταν γι' αὐτὸν καὶ πνεῦμα καὶ τέχνη. Καὶ ὅσο κι' ἂν κάποτε φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔργο του ὅτι ἀποτραβιέται ἀπὸ τὰ κλασικὰ γράμματα καὶ τὸ ἰδανικὸ τους, πράγματι ὅλος του ὁ πόθος ἦταν πῶς νὰ ἰδῇ τὰ πάντα κατὰ τὸ πρότυπο τῶν κλασικῶν. Ὁ Σουκουτρῆς μὲ τὴν ἐμφάνισή του ἔδειξε ὅτι ἡ ἀρχαία κλασικὴ φιλολογία δὲν τελείωσε τὸ ἔργο της· ἀπὸ τὸ κριτικὸ της ἔργο τὴν ἐκίνησε νὰ προχωρήσῃ καὶ πρὸς τὸ ἐρμηνευτικὸ, νὰ γίνῃ καὶ ἐνέργεια τοῦ λόγου· ὄχι μόνο ἐπιστήμη τοῦ λόγου. Ἐγνώριζε καλά ὅτι ἕνας κλασικὸς φιλόλογος πρέπει νὰ εἶναι πολὺ περισσότερο ἀπὸ ἕνας ἐπιστημονικὸς ἄνθρωπος. Ἐγνώριζε ὅτι ὁ φιλόλογος πρέπει νὰ εἶναι πνευματικὸς ἄνθρωπος. Δὲν καταχωνιάστηκε τὸ πνεῦμα του οὔτε ἡ ψυχὴ του ἀπὸ τὸ φόρτο τῶν γραμμάτων· ἦταν ὁδοιπόρος καὶ εἶχε συνείδηση αὐτῆς τῆς ὁδοιπορίας. Καὶ κατῴρθωσε κάτι: νὰ κάμῃ δηλαδή τὴν ἐπιστήμη του ἀσυγχρόνιστη, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀνάγκαζε τὸν ἀναγνώστη του καὶ τὸν ἀκροατὴ του νὰ περάσουν μαζί του πέρα ἀπὸ τὴν παροδικότητα τῶν καιρῶν καὶ νὰ ἰδοῦν μαζί του τὴν αἰωνιότητα τοῦ πνεύματος. Ὅσο κι' ἂν ἐπίστευε στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ὑπηρετοῦσε ὡς πιστὸς, ὅμως εἶχε τὴ συνείδηση ὅτι ὡς πνευματικὸς ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ περάσῃ πέρα ἀπὸ τὰ πορίσματά της καὶ νὰ ἐνώσῃ τὸ νοῦ του μὲ τὸ αἰώνιο πνεῦμα τῆς ἱστορίας.

Αὐτὴ ἡ ἔλξη τοῦ Σουκουτρῆ ἀπὸ τὸ ὕψηλο καὶ δυσφάνερωτο πνεῦμα τῆς ἱστορίας τὸν ἔκανε νὰ φτάσῃ σὲ μιὰ ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἦταν γιὰ τὸν Σουκουτρῆ μόνον συνείδηση ἱεραρχίας τῆς ζωῆς. Ὅχι πῶς δὲν ἦταν αὐτὸς ἀπὸ τὸ λαό, ὄχι πῶς λησμόνησε ὅτι ἦταν ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸ λαό, ἀλλὰ ἐπίστευε ὅτι τὸ πνεῦμα ἔχει τὰ πρωτεῖα καὶ τὰ πρεσβεῖα στὴν κλίμακα τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἦταν ἡ πεποίθησή του. Ἴσως κάποτε ἡ ἀριστοκρατία του νὰ ἦταν μιὰ φυγὴ ἀπὸ τὴν τεχνικὴ τύρβη τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐπίστευε — καὶ τὴν

πίστη του αὐτὴ ἠθελε νὰ τὴ μεταδώσῃ καὶ στὴ νεότητα — ὅτι τὰ πρωτεῖα μέσα στὴ ζωὴ τὰ κατέχει τὸ πνεῦμα καὶ ὅτι ἀκόμη τὰ πρεσβεῖα αὐτὰ τοῦ πνεύματος ἀσφαλίζουν καὶ τὴν αἰώνια νεότητα τῆς ζωῆς. Τρία πράγματα, πού, ὅπως λέει ὁ Νίτσε, πρέπει νὰ ἔχη ὁ φιλόλογος καὶ νὰ τὰ καταλαβαίνει καλά, ὁ Σουκουτρῆς τὰ εἶχε. Πρέπει πρῶτα ὁ φιλόλογος νὰ καταλαβαίνει ἀρχαιότητα, δηλαδή τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ τῆς ἀρχαιότητας. Πρέπει ἔπειτα ὁ φιλόλογος νὰ καταλαβαίνει τὸν καιρὸ του, δηλαδή τὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ του. Καὶ τέλος πρέπει νὰ καταλαβαίνει τὸν ἑαυτό του, τὴ δύναμή του. Ὁ Σουκουτρῆς εἶχε καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἀναγκαῖα βιώματα γιὰ τὸν φιλόλογο. Αὐτὰ εἶναι οἱ τρεῖς μεγάλες προϋποθέσεις γιὰ ἕνα κλασικὸ φιλόλογο, γιὰτὶ αὐτὸς δὲν εἶναι ἀπλὸς, ψυχρὸς ἐρευνητὴς, ἀλλὰ λειτουργὸς τοῦ πνεύματος. Δὲν εἶναι ὁ φιλόλογος μόνον ἕνας διορθωτὴς τῶν ἐφθαρμένων γραφῶν, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἕνας παιδαγωγὸς τῶν ἀνθρώπων. Τὰ κείμενα ἄλλωστε, ὅσο κι' ἂν κακόπαθαν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, μένουν σχεδὸν στὴν οὐσία τους ἀπείραχτα. Αὐτὸ τὸ παρατήρησε ἄλλοτε τόσο εὐστοχα ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης· καὶ ἦταν, ὁ πρῶτος μέγας φιλόλογος στὸν τόπο μας ποὺ αἰσθάνθηκε τὸν ἔρωτα καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐρμηνείας. Ὁ φιλόλογος πρέπει νὰ διαβάσῃ νοήματα καὶ ὄχι μόνο γράμματα, γιὰτὶ τὰ νοήματα εἶναι ἡ ζωὴ τῶν κειμένων, κι' αὐτὰ μορφώνουν τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ πρέπει ἀκόμη ὁ φιλόλογος νὰ βλέπῃ καὶ νὰ αἰσθάνεται τὴ γλῶσσα, τὴ μία καὶ αἰώνια γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων, ὡς αἰσθητικὸ κατόρθωμα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ. Ὅποιο ἄλλωστε κείμενο τοῦ λόγου κι' ἂν πάρωμε, εἴτε τὸν Ἡρόδοτο, εἴτε τὴν Καινὴ Διαθήκη, εἴτε τὸν Ρωμανὸ τὸν Μελωδό, εἴτε τὸν Γεμιστό, εἴτε τὸ Δημοτικὸ Τραγούδι, εἶναι κατάδηλη μέσα τους ἡ αἰσθητικὴ δημιουργία καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ κάλλους. Αὐτὴ συντελεῖ στὴν ἐνότητα τῆς Ἑλληνικῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα, δηλαδή τὰ λεκτικὰ σύμβολα, ποὺ κινούνται καὶ ζοῦν ἀναλλοίωτα σχεδὸν μέσα σὲ τρεῖς χιλιάδες χρόνια ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς σήμερα. Καὶ δὲν γνωρίζομε ἐμεῖς ἄλλη γλῶσσα τοῦ πολιτισμοῦ τόσο συντηρητικὴ καὶ αἰώνια στὰ σύμβολά της ὅσο εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ. Αὐτὴ τὴν ἐνότητα τῆς γλώσσας καὶ κατὰ τὸ κάλλος καὶ κατὰ τὰ λεκτικὰ τῆς σύμβολα ὁ Σουκουτρῆς τὴν ἐβλεπε καὶ τὴν ἐπίστευε. Καὶ ἀπὸ αὐτὴν ὀρθώνονταν ἐνώπιόν του τὰ μεγάλα αἰτήματα πρὸς τὸν φιλόλογο· καὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἔλαβαν μορφή καὶ ἔκφραση στὸ ἔργο του.

Ὅμως μία βαθύτατη ἀντινομία ἐδίχαζε τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰωάννου Σουκουτρῆ, τὴν ψυχικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ τῆς ζωῆς: Ὁ Σουκουτρῆς ἦταν κλασικὸς φιλόλογος καὶ ρωμαντικὸς ἄνθρωπος. Ἦταν ἀπὸ καταβολῆς αἰολικὸς καὶ ὄχι ἀττικὸς οὔτε δωρικὸς. Ἦταν ἀνειρήνευτος ἀπ' ἀρχῆς. Ὁ ἀττικὸς

καὶ δωρικός τύπος ἀνθρώπου κάποτε εἰρηνεύει, ἴσταται κάποτε, ὁ αἰολικός δὲν εἰρηνεύει, εἶναι ἐς αἰεὶ ἀνήσυχος· ἕνας ἀνειρήνευτος ἡμέρος συγκινεῖ τὸ εἶναι του. Αἰώνιος λόγος καὶ ἀνειρήνευτο πάθος δὲν συμφιλώθηκαν μέσα στὴν ψυχὴ του. Νοήματα κλασικά ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ βιώματα ρωμαντικά ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἐνισχυμένα ἀπὸ τὴ βαθύτατη γνωριμία του μὲ τὸ Βυζάντιο καὶ μὲ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, ἀντιμάχονταν μέσα του ὡς δύο δυνάμεις ἀσυμφιλίωτες. Ὁ Σκουτρής ἦταν αἰολικός κατὰ τὴν ψυχὴ, λυρικός, ἀλλὰ ἦταν φιλόλογος κατὰ τὴ διάνοιά του. Σύνεργα καὶ νοήματα τῆς κλασικῆς φιλολογίας ἦταν κτήματά του, ἦταν σχεδὸν τέκνα τοῦ νοῦ του. Μέσα στὴν ἰωνικὴ του προσωπικότητα ἐπάλευαν κλασικά νοήματα

— εὐδαιμονικοὶ καρποὶ τοῦ πνεύματος — καὶ λυρικά βιώματα — ἀνειρήνευτα σκιρτήματα τῆς ψυχῆς. Μέσα στὴν ἰωνικὴ του ψυχὴ ἐπάλευαν ἀκόμη ὁ ἔρωσ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ κλασικὸ καὶ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα, ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἂν ἀληθεύῃ ὅτι τὸ πάσχειν εἶναι ἡ πηγὴ τῆς τραγικῆς πάλης, τότε καὶ ἡ ἀνειρήνευτὴ ζωὴ τοῦ Σκουτρή εἶχε τὴν αἰτία τῆς εἰς αὐτὸ τὸ πάσχειν. Ἄν τέλος ἡ τραγωδία τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ νίκη τῆς ὁμορφιάς ἐπάνω στὴ γνώση, τότε καὶ ὁ Σκουτρής ἐνίκησε τὴ γνώση μὲ τὴν ὁμορφιά τῆς ζωῆς του, ὅπως καὶ γενικὰ οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τὴ γνώση μὲ τὴν ὁμορφιά.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

ΘΑΛΕΙΑ - ΦΛΩΡΑ - ΚΑΡΑΒΙΑ

Η ΑΙΓΥΠΤΙΑ ΠΡΙΓΚΗΠΙΣΣΑ ΑΜΤΡ ΙΜΤΡΑΗΜ